

PÁLFFY GÉZA

A Zrínyi-kutatás egyik megoldatlan kérdéséről

Zrínyi Miklós hadimustrája
a Vas megyei Vat mellett 1663. szeptember 17-én

Péter Katalin történetírói pályája során többször foglalkozott a kora újkori magyar történelem legnagyobb formátumú magyar hadtudósa, a költő és hadvezér Zrínyi Miklós életével. A mindig segítőkész és őszintén érdeklődő Tanárnőt születésnapja alkalmából ezért a Zrínyi-kutatás egyik hosszú ideje vitatott, rejtélyes kérdésének megoldási kísérletével szeretnénk köszönteni. A hatalmas Zrínyi-szakirodalomban ugyanis szinte nincs két olyan munka, amely az 1663. őszi, nevezetes vati hadimustra időpontjáról, helyszínéről és menetéről azonos információkat közölne. Pedig minden kutató egyetemesen úgy véli, hogy a hadiszemle Zrínyi életének egyik nagy eseménye volt, hiszen itt lett – mint a legújabb összegzés is állítja – „Magyarország katonai főparancsnoka”.¹

Mindezekről a téma ez ideig perdöntőnek tekintett és legtöbbször hivatkozott forrása, Esterházy Pál nevezetes *Mars Hungaricus* – a kritikai kiadás magyar fordítása szerint² – az alábbi szavakkal számolt be: „Magyarország nagyméltóságú nádora, Wesselényi Ferenc gróf átkelve a Dunán Sopronba, onnan Kőszegre ment, hogy egybegyűjtse a magyar katonaságot, s miután a mágnásokkal együtt határozott a dolog felől, általános hadiszemlét rendelt szeptember nyolcadikára a Marcal folyó mellett fekvő Vat kastélynál, ami végbe is ment, és azok, akik már előzőleg Marcaltónél ütöttek táborn, örömmel jöttek oda; úgy, hogy a nádor érkezésekor tízezer magyar vonult fel, akiknek láttára a nádor nem tartotta vissza örömkönnyeit, majd bemenne sátrába, azon a napon pihent.

Másnap reggelre kelve, megérkezett a hősök hőse, Zrínyi Miklós gróf horvát bán, akit attól a naptól kezdve mindvégig mindenkinél jobban szerettem, s akit ő szent császári és királyi felsége, a nádor és más előkelő urak ugyanott a magyar seregek főgenerálisának nyilvánítottak, mindnyájunknak igen nagy öröme. Választottak és megerősítettek azután más főtiszteket is. Zrínyi vicemarsalljává ugyanis Batthyány Kristóf grófot, a Kanizsával szembeni végek főkapitányát tették, fraknói gróf Esterházy Pál főudvarmester pedig vezérornagy lett;

1 R. Várkonyi Ágnes: Európai játéktér – magyar politika 1657–1664. In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Szerk. Hausner Gábor. Bp. 2005. 577–614., itt: 604.

2 Esterházy Pál: *Mars Hungaricus*. Sajtó alá rend. Iványi Emma. Bev., szerk., jegyz. Hausner Gábor. Bp. 1989. (Zrínyi-könyvtár III.) 131.

s így haladtak tovább a kisebb tisztségek felé, s mindenről jó rendben gondoskodtak.

Eközben, mivel Zrínyi gróf visszament Muraköz szigetére a csapataiért, a magyarok a főgenerális visszatéréséig ugyanitt tábort ütöttek.” Mindezek ismeretében a legfőbb kérdés az, mennyire hihetünk Esterházy egykori feljegyzései alapján, de utólag papírra vetett, lelkes hangnemű és a kutatás által szinte „mindig pontos”-nak tekintett³ beszámolójának.

Az eddigi elképzelések

Esterházy páratlan értékes munkájára támaszkodva a kutatás jelentős része ez ideig 1663. szeptember 9-re tette a dunántúli hadimustra időpontját és Zrínyi főparancsnokságának kezdetét. Így gondolta ezt már a 20. század legelején életrajzírója, Széchy Károly,⁴ miközben a tanulmányunk témájával részletesen foglalkozó Kovács Sándor Iván erre vonatkozó véleményét egy többszörösen átdolgozott közlemény címében is kifejezte, noha szerinte Vaton Wesselényi nádor vezetésével „már szeptember 8-án [is] volt egy seregszemle”.⁵ De ugyancsak a 9-ei dátumot adja meg a korszak kétkötetes, úgynevezett akadémiai Magyarországtörténete és a magyar történeti kronológia is.⁶ A *Mars Hungaricus* kritikai kiadása ugyanakkor – R. Várkonyi Ágnes 1984. évi, a hadiszemlélt levéltári források nyomán elsőként ismertető vizsgálatára⁷ építve – 1989-ben már azt állította, hogy Zrínyi „a hadimustrát szeptember 9. és 16. között” tartotta meg.⁸

Mindezek ismeretében feltűnő, hogy ugyanezen kötet történeti bevezetőjében Zrínyi életének egyik alapos ismerője, Perjés Géza másként vélekedik. Szerinte a hadiszemlélt nem maga Zrínyi, hanem Wesselényi Ferenc nádor tartotta,

3 Iványi Emma szerint Esterházy a „hadjáratnak azokról az eseményeiről, amelyekben maga is részt vett, bizonyára feljegyzéseket készített, s ezek alapján írta le a történeteket, helyenként részletesen és mindig pontosan”. *Hausner Gábor*: Esterházy Pál emlékirata Zrínyi 1663–64-ben vívott harcáról. In: *Esterházy P.*: i. m. 11., ill. Perjés Géza bizonyos kétélyei a mű megbízhatóságáról: *Perjés Géza*: Zrínyi és az 1663–64-es nagy török háború. In: *Esterházy P.*: i. m. 25–99., itt: 57.

4 *Széchy Károly*: Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664. V. Bp. 1902. (Magyar Történeti Életrajzok) 40.

5 *Kovács Sándor Iván*: Gróf Zrínyi Miklós fővezéri seregszemléje a Dunántúlon 1663. szeptember 9-én. In: *Uő*: A „Szyrena” és a szobor. Pécs, 1993. (Pécsi Tudománytár) 15–26., az idézet: 17., ill. ugyanezen véleménye: Angol életrajz Zrínyi Miklósról. London, 1664. Bev., szerk., jegyz. uő. Bp. 1987. (Zrínyi-könyvtár II.) 400.: 53. jegyzet.

6 *R. Várkonyi Ágnes*: Zrínyi mozgalma és a török háború. In: Magyarország története 1526–1686. Főszerk. Pach Zsigmond Pál. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. II. Bp. 1985. (Magyarország története tíz kötetben III/2.) 1090–1154., itt: 1111.; és Magyarország történeti kronológiája. II. 1526–1848. Főszerk. Benda Kálmán. Bp. 1982. (Magyarország történeti kronológiája a kezdetektől 1970-ig. Négy kötetben) 483.

7 *R. Várkonyi Ágnes*: Zrínyi Miklós szövetsége Wesselényivel és Nádasdyval a török ellen 1663-ban. *Történelmi Szemle* 27(1984) 341–369., itt: 364.; és második kiadása, kisebb módosításokkal és új címmel: Zrínyi szövetségelevele. In: *Uő*: *Europica varietas – Hungarica varietas. Tanulmányok*. Bp. 1994. 91–121., itt: 116.

8 *Esterházy P.*: i. m. 477.: 120. jegyzet. (Hausner Gábor munkája.)

és ez az ő értelmezésében is – Esterházy beszámolóját szó szerint elfogadva – már egy nappal korábban megtörtént: „Szeptember 8-án a nádor hadiszemlét tart Vaton.”⁹ A kiváló hadtörténész emellett Zrínyi életrajzának újabb, bővített kiadásában is kitarzott.¹⁰ Sőt határozott állásfoglalása a költő és hadvezér életének egyik legelmélyültebb ismerőjét is álláspont-változtatásra készítette. Várkonyi Ágnes 1987-ben már úgy vélte, hogy a felső-magyarországi Szendrő mellett 1664. szeptember 4. és 10. között tartott hadimustra időpontját többek között az „1663. szeptember elejei [*vati*] hadimustrára” emlékezve jelölhették ki, hiszen – miként szemléletesen érvelt – „a 17. század embere a dátumoknak, évfordulóknak különös jelentőséget tulajdonított. 1664. szeptember eleje a kellő látványossággal kezdett dolgok évfordulója.”¹¹ 1996-ban ugyanő egy újabb, programadó Zrínyi-tanulmányában pedig már teljességgel Perjés Géza véleményét fogadta el: „Vaton a szeptember 8-ai seregszemlét a haderő megszervezésének időt rabló munkája követi.”¹² Mindezek után meglepő, hogy G. Etényi Nóra – számos korabeli nyomtatott hírlevél tudósítása alapján – több helyen arról ír, hogy „Zrínyi Miklós a szeptember 12-e és 14-e közötti vati hadimustra után 30 000 fős serege élén Érsekújvár felmentésére indul”.¹³ Czigány Istvánnak a magyar katonaság 1663–1664. évi szerepvállalásáról újonnan közzétett, figyelemre méltó írása ugyanakkor teljességgel Perjés szeptember 8-ai datálását követi.¹⁴ Toma Katalin Nádasdy Ferenc országbíró politikusi pályájáról számos újdonságot feltáró, friss disszertációja viszont szeptember 16-ra teszi az eseményt.¹⁵ A szakirodalomban tehát szeptember 8. és 16. között szinte csaknem minden nap felmerül a Wesse-lényi vagy Zrínyi tartotta mustra időpontjának.

-
- 9 Perjés G.: i. m. 55. Így vélekedtek már a 19. század végén Esterházy életrajzírói is: *Bubics Zsigmond–Merényi Lajos*: Herceg Esterházy Pál nádor 1635–1713. Bp. 1895. (Magyar Történeti Életrajzok) 156.; vö. még: *Bubics Zsigmond*: Eszterházy Pál Mars Hungaricus. Bp. 1895. 34.
- 10 Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. Bp. 2002. (Osiris monográfiák) 373.
- 11 „Mégis a szeptember 4–10-ei időpont annyira egybevágnak a háború másik nagy eseményével, az egy évvel ezelőtt megtartott vati hadimustrával, hogy úgy véljük, talán eleve ehhez is igazították.” R. Várkonyi Ágnes: A rejtőzködő Murányi Vénus. Bp. 1987. (Labirintus) 204–209., az idézetek: 206.
- 12 R. Várkonyi Ágnes: Európa Zrínyije. Irodalomtörténeti Közlemények 100(1996) 1–39., itt: 11.
- 13 G. Etényi Nóra: Német hírek – magyar törekvések. A magyar főméltóságok török elleni politikája az 1663–1664-es német újsághírekben. In: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk. Tusor Péter. Bp. 1998. 346–357., itt: 352.; és ugyanez: *Uő*: Hadszíntér és nyilvánosság. A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban. Bp. 2003. 137.
- 14 Czigány István: A magyarországi katonaság és az 1663–64. évi törökellenes háború. In: Háború és béke a XVII. század második felében. Tanulmányok. Szerk. Tóth Ferenc–Zágorhidi Czigány Balázs. Szentgotthárd, 2004. 7–26., itt: 16. Ugyanezen esztendőben megjelent könyvében viszont szept. 9-ét említi: *Uő*: Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe. Bp. 2004. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum millenniumi könyvtára 4.) 93.
- 15 Toma Katalin: Gróf Nádasdy Ferenc országbíró politikusi pályaképe (1655–1666). Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar (= ELTE BTK) Történeti Doktori Iskola. Bp. 2005. 146. Köszönöm Toma Katalinnak, hogy munkáját használhattam.

A hadiszemle dátumához hasonlóan az irodalomban komoly különbségek mutatkoznak helyszínének meghatározásában is. Az 1663. évi háborút érintő szerzők többsége – az eseménnyel részletesebben nem foglalkozva – pontosabb helyszínmegjelölés nélkül egyszerűen Vatról avagy a Dunántúlon fekvő Vatról beszél. A 19. század közepén Ráth Károly, majd a 20. század elején Széchy Károly a helységet a Vas megye szombathelyi járásában fekvő „Váth”-tal, illetve „Vat”-tal (régiesen Vált/Vát, ma hivatalosan Vát, Szombathelytől mintegy 15 km-re északkeletre) azonosította.¹⁶ R. Várkonyi Ágnes kutatásai (1984, 1987, 1994, 2005) pontosabb helymeghatározás nélkül szintén a Vas megyei vagy egyszerűen a nyugat-dunántúli lokalizáció mellett foglaltak állást.¹⁷ A *Mars Hungaricus* kritikai jegyzeteit összeállító Hausner Gábor viszont 1989-ben – az Esterházy művében említett Marcal-parti vati kastély miatt – a mustra helyszínének már nem a Szombathely közeli települést, hanem a Vas megyében fekvő, Marcal-parti Vatot nevezte meg, amelyet Felsővattal azonosított: „Vat (ma Felsővat, Vas m.)”.¹⁸

A lokalizáció kérdésében ennél is nagyobb fordulatot hozott Kovács Sándor Iván 1990. évi közleménye, melynek eredményeivel kapcsolatban azonban 1991-ben, majd összegző jelleggel 1993-ban maga támasztott kételyeket.¹⁹ Ő előbb a Marcal jobb partján, a Veszprém megyében fekvő Vat (ma Külsővat) mellé tette a hadimustrát. Előzetes véleményének oly nagy hatása volt, hogy a külsővati Polgármesteri Hivatal falán 1988. szeptember 29-én, azaz még a témában született írását megelőzően, napjainkig látható emléktáblát avattak, nevezetesen – mint felirata mondja – „Zrínyi Miklós 1663-ban Vaton tartott főparancsnoki hadiszemléjének emlékére”.²⁰ A kiváló irodalomtörténész eredeti álláspontját büszkén rögzíti a *Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon* Zrínyi-szócikke és a Zrínyi dunántúli tartózkodásait néhány éve számba vevő összegzés is.²¹ Ugyancsak Kovács Sándor Iván hívta fel a figyelmet a *Mars Hungaricus* kritikai kiadása felsővati azonosításának pontatlanságára, megállapítva, hogy a Marcal jobb partján fekvő Külsővattal átellenben, a folyó bal partján napjainkban csupán Mersevát (így

16 Ráth Károly: Gróf Wesselényi Ferenc nádor némely nevezetes levelei 1663-ból. Új Magyar Múzeum 4(1854) 7. sz. 43–58., itt: 46.; Széchy K.: i. m. V. 48.: 1. jegyzet.

17 R. Várkonyi Á.: Zrínyi Miklós szövetsége i. m. 364.; Uő: Zrínyi mozgalma i. m. 1111.; Uő: Zrínyi szövetséglevele i. m. 116.; és Uő: Európai játéktér i. m. 604.; vö. még ugyanígy: Czigány I.: Reform vagy kudarc? i. m. 93.

18 Esterházy P.: i. m. 530.: 102. jegyzet.

19 Írásai eredetileg a veszprémi Új Horizont kulturális folyóiratban láttak 1990-ben és 1991-ben napvilágot, amelyeket kiegészítve 1993-ban együtt tett közzé: Kovács S. I.: Gróf Zrínyi Miklós fővezéri seregszemléje i. m.

20 A tábla fényképe napjainkban az interneten is megtalálható: <http://www.ekmk.hu/emlekhely/Emlekhelyek/h101005.html> (a letöltés ideje 2006. jan. 7.).

21 „1663. szeptember 9-én Külsővaton kikiáltották a török ellen induló hadak fővezérévé.” Ld. Zrínyi Miklós. In: Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon. Főszerk. Varga Béla. Veszprém, 1998. 567.; és Németh József: Dunántúli Zrínyi-lábnymok nyomában. Irodalomismeret 2001. 3–4. sz. 25.

á-val!) helységet találjuk, amely 1906-tól létezik, miután a Vas megyei Belsővát ezen a néven egyesült a tőle északnyugatra fekvő Merse községgel.²²

Noha 1996-ban Külsővát történetéről regionális tekintetben is igen színvonalas, interdiszciplináris tanulmánygyűjtemény született, ez sem oldotta meg Kovács Sándor Iván 1993-ban megfogalmazott kétkedését: „Kérdés azonban változatlanul: melyik Vát mellett kell voksolnunk, Wesselényi (és Zrínyi) sereg-szemléjét illetően?”²³ A Külsővátot megjelent kötetben Koppány Tibor és Ilon Gábor egy nagyon figyelemre méltó dolgot mégis bizonyítottak. Mind a mai Belsővát területén, nevezetesen annak Vas megyei vati részén (közel a Marcalon átívelő hídhöz), mind Külsővátot, az egykori Egyházasvátot létezett a 17. században egy-egy kastély.²⁴ Míg az előbbi 1650-ben a napjainkban már jól ismert veszprémi, majd vasi alispán, Káldy Péter²⁵ újonnan emelte, az utóbbit kihalásáig a Hosszútóthy család birtokolta. Mindez még nehezebbé teszi a seregszemle helymegállapítását, hiszen Esterházy munkája csupán egy *castellum Watt penes fluvium Marczal situmot* említi,²⁶ amely alatt elvileg bármelyik kastélyt érthetnénk.

Mindezeket túl az eddigi kutatás arról sem alakított ki egységes véleményt, mit kell pontosan értenünk Zrínyi Vát mezején életbe lépő „főparancsnoki” tiszten, a Vitnyédi István által *generalissimusságként*²⁷ emlegetett poszton. Az elmúlt évtizedekben erről is meglehetősen eltérő elképzelések születtek. Neveztek őt az általa 1663 októberében használt és sokat citált *totius Nationis Hungaricae dux* titulus²⁸ alapján „az összes magyar csapatok főparancsnokának”, „az összes magyar hadak vezérének”, „az egész magyar nemzet vezérének”, „az egész magyar sereg főparancsnokának”, valamint „a magyar mezei sereg fővezérének” és „a magyar hadak fővezérének” is.²⁹ De gyakran bukkan fel Zrínyi „Magyarország főhadvezére”-ként, „Magyarország főparancsnoka”-ként, „a királyság katonai főparancsnoka”-ként, „országos generális”-ként, „a magyarországi csapatok fő-

22 Kovács S. I.: Gróf Zrínyi Miklós fővezéri seregszemléje i. m. 20–21.

23 I. m. 22.

24 Koppány Tibor: A külsővati plébániakert címeres sírköve. In: Tanulmányok Külsővát történetéből. Szerk. Ilon Gábor. Külsővát, 1996. 165–171.; Ilon Gábor: Adatok Külsővát késő középkori történetéhez a régészeti emlékek tükrében. In: i. m. 115–132.

25 Dominkovits Péter: Egy 17. századi Vas vármegyei alispán: felsőkáldi Káldy Péter. In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk. Mayer László–Tilcsik György. Szombathely, 2003. 183–206.

26 Esterházy P.: i. m. 228.

27 Fabó András: Vitnyédi István levelei 1652–1664. I–II. Magyar Történelmi Tár 15(1871) 1–272.; 16(1871) 7–268., itt: II. 122.: N° 338. stb.

28 Zrínyi Tarczy János győri alispánhoz a komáromi táborból, 1663. okt. 16-án: *Zrínyi Miklós: Összes művei. II. Levelek*. Kiad. Csapodi Csaba–Klaniczay Tibor. Bp. 1958. 334–335.: N° 284. és 564–565.

29 Az említés sorrendjében: R. Várkonyi Á.: Zrínyi mozgalma i. m. 1111.; Kovács S. I.: Gróf Zrínyi Miklós fővezéri seregszemléje i. m. 16.; *Zrínyi Miklós: Összes művei*. Szerk. Kovács Sándor Iván. Bp. 2003. 758.: N° 358.; Magyarország történeti kronológiája i. m. 483.; Czigány I.: A magyarországi katonaság i. m. 16. és Perjés G.: Zrínyi és az 1663–64-es nagy török háború i. m. 55.

parancsnoka”-ként vagy – miként a legújabb összegzésben – „Magyarország katonai főparancsnoka”-ként.³⁰ Sőt Klaniczay Tibor egyenesen úgy vélte, hogy „az a tény, hogy Zrínyi az összes magyar csapatok főparancsnoka lett, és a német fővezértől teljesen független hatáskört kapott, példátlan eset Habsburg-Magyarország történetében”.³¹ Végül az 1980–1990-es évek fordulóján Várkonyi Ágnes azt is felvetette, hogy „a vatti hadimustrán 1663. szeptember 9-én az *Áfium* szavaival magyarálták meg az összegyűlt több mint tízezer fegyveresnek, miért és hogyan kell harcolniuk”.³²

Az 1663. évi vati hadimustra története tehát – noha Zrínyi életében különleges pillanat lehetett – mind a mai napig megválaszolatlan kérdések és rejtélyek sorozata. Az alábbiakban ezeket igyekszünk részben ismert, részben újonnan feltárt források elemzésével tisztázni.

A nemesi felkelés meghirdetése és Zrínyi „fővezéri” tisztének kérdése

A vati hadimustra történetét csakis az 1663. évi nemesi felkelés keretében érthetjük meg. Bár ennek részletes ismertetésére – terjedelmi okokból – most nincs lehetőségünk, fontosabb eseményeit (meghirdetés, irányítás, gyülekezés stb.) mégis szükséges áttekintenünk. Az ország törvényei, különösen az 1662. évi 5. törvénycikk³³ értelmében I. Lipót magyar király az oszmán csapatok Belgrádhoz közeledése idején, 1663. június 7-én Bécsben kelt parancslevelében Magyarország rendjei és vármegyei számára az egész országra kiterjedő általános vagy személyest felkelést (*generalis seu personalis insurrectio*) hirdetett.³⁴ Ebben a fel-

30 *Bubics Zs.*: i. m. 35.; *R. Várkonyi Á.*: Zrínyi Miklós szövetsége i. m. 364.; *Uő*: A rejtőzködő Murányi Vénus i. m. 142., ill. 185.; *Uő*: Európa Zrínyije i. m. 11.; *Uő*: Európai játéktér i. m. 604. Érdeemes megjegyezni, hogy a tisztséget a 20. század elején – mint látni fogjuk – Zrínyi életrajzírója még többé-kevésbé helyesen értelmezte. *Széchy K.*: i. m. V. 39–40.

31 *Klaniczay Tibor*: Zrínyi Miklós. Bp. 1964. (Irodalomtörténeti könyvtár 14.) 746.

32 *R. Várkonyi Á.*: A rejtőzködő Murányi Vénus i. m. 209–210. Bár e feltevést Kovács Sándor Iván „képtelenség”-nek tartja (*Kovács S. I.*: Gróf Zrínyi Miklós fővezéri seregszemléje i. m. 24.), Várkonyi Ágnes szerint ezt „a hadimustra levéltári anyaga is megerősíti”. I. m. 26.

33 Magyar Törvénytár. 1657–1740. évi törvénycikkek. Szerk. Dr. Márkus Dezső. Bp. 1900. 226–231.

34 „*generalem seu personalem insurrectionem, in articulis sive legibus regni decretam, nominatim vero iuxta continentiam articulo quinto proximae dietae et reliquorum ibidem citatorum*”. Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA) Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA) Ungarische Akten (Hungarica), Allgemeine Akten (= UA AA) Fasc. 176. Konv. B. fol. 45.; ÖStA HHStA Reichsarchiv, Mainzer Erzkanzlerarchiv, Reichstagsakten (= MEA RTA), Fasc. 218. Tom. VII. N° 4., ill. több megyei levéltárban, ld. pl. Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára, Sopron; Sopron vármegye levéltára (= SVM L), Közigyelési iratok, 1663. jún. 7. és bemásolva: uo. Közigyelési jegyzőkönyv 2. köt. fol. 139–140.; ill. magyarul megjelent a Bethlen János Erdély történetében fennmaradt változat fordításában. *Bethlen János*: Erdély története 1629–1673. Utószó, jegyz. Jankovics József. Bp. 1993. 159–161. Külön hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy a szakirodalomban a felkelés meghirdetéseként számon tartott máj. 22-ei nádori parancslevelél (ld. pl. *R. Várkonyi Á.*: Zrínyi mozgalma i. m. 1110.; *Uő*: A Királyi Magyarország

kelő csapatok mustráinak időpontját Szent László ünnepére, azaz június 27-re rendelte. Parancslevele a Magyar Tanáccsal való vitáktól sem mentes tárgyalások eredményeként született meg. Ennek tagjaival az uralkodó – március–áprilisi pozsonyi előzetes tárgyalásokat követően – június első három napján a Bécs melletti laxenburgi nyári rezidencián a törökellenes védelem legfőbb kérdéseiről hosszasan értekezett. Bár az udvarban az inszurrekció összehívását – meglehetősen elavult és nehezen használható volta miatt – nem tartották égetően szükségesnek,³⁵ a magyar főméltóságok ehhez a nemesi előjogok (elsősorban az adómentesség) és saját katonai hatáskörük védelme, sőt talán még birtokaik oltalmazására felhasználható volta miatt szívósan ragaszkodtak; még az ekkor a felső-magyarországi főkapitányi tisztségbe történő beiktatása miatt Kassán tartózkodó Wesselényi Ferenc nádor távollétében is.³⁶ A konferenciáról határvidéki lekötöttsége miatt szintén hiányzó³⁷ Zrínyi Miklós horvát–szlavón bán június eleje táján ugyan az Udvari Haditanácsnak az általános felkelést maga is javasolta, de azt szintén részletesen előadta, hogy Bécsben ettől sokat ne várjanak.³⁸ Mindezek ismeretében nem beszélhetünk arról, hogy a magyarokat a döntés-előkészítésből és az ország háború alatti védelmének megszervezéséből a bécsi hadvezetés kihagyta volna.³⁹

Mind a pozsonyi, mind a laxenburgi konferencia eredményességét – miként az újabb kutatás is megerősítette – a magyar főméltóságok (főként Lippay György esztergomi érsek, Wesselényi Ferenc nádor, Nádasdy Ferenc országbíró és Batthyány Kristóf Kanizsával szembeni végvidéki és dunántúli kerületi főka-

1541–1686. Bp. 1999. 107.; *Perjés G.*: Zrínyi és az 1663–64-es nagy török háború i. m. 48.) két-séggkívül buzdító-mozgósító jellege ellenére – amit a nádori titkár, a költő Gyöngyösi István „fogalmazásával” magyaráz a kutatás (további irodalommal *Kovács Sándor Iván*: Gyöngyösi Kemény-eposzának Zrínyi-imitációi. Irodalomtörténeti Közlemények 89[1985] 390–391.) – egyáltalán nem a nemesi felkelés kihirdetéséről, csupán az érkező császári hadak élelemellátásának megszervezéséről és a háborúra való felkészülésről szól! A rendeletet a nádor a Haditanáccsal és a magyar tanácsosokkal való többszöri egyeztetést követően küldte szét a vármegyéknek. Ezekre ld. ÖStA Kriegsarchiv (= KA), Protokolle des Wiener Hofkriegsrates (= HKR Prot.), Reg. Bd. 327. fol. 68–71. és fol. 85.

35 „Personalis insurrectio legyen. Ezt valóban neheztellették az udvarnál, de hogy az imperiumi statusoktól valami pénzt nyerhessenek és azzal lármát csinálhassanak, megengedték, legyen personalis insurrectio, de úgy, hogy az mustra után minden ember házához menjen.” *Fabó A.*: i. m. II. 74.: N° 293., 77.: N° 297. és 69.: N° 292.

36 A beiktatás napjául az uralkodó eredetileg jún. 4-ét jelölte ki, de ezt utóbb Wesselényi kérelmére 10-ére halasztották. Magyar Országos Levéltár (= MOL) P 49, Berényi család levéltára, A család által rendezett iratok, Fasc. 71. N° 52.

37 *Marczali Henrik*: Regesták a külföldi levéltárakból. A török magyar viszonyok történetéhez 1660–1664 közt. II. Történelmi Tár 1881. 114–138., itt: 125.

38 Zrínyi „gibt sein guetachten, daß er bey gegenwertiger Türkhen gefahr zuthuen vermeint. Schlägt die general insurrection vor, gibt aber die rationes, warumben auch von derselben wenig guetes zu hoffen.” ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 325. fol. 232.

39 Vö. *Pálffy Géza*: Mellőzött magyarok? Hadikonferenciák ülésrendjei 1660–1662-ből és 1681-ből. Levéltári Közlemények 75(2004) 47–63.

pitány) komoly nézeteltérései terhelték.⁴⁰ A vati hadimustra szempontjából kiemelt figyelmet érdemel, hogy 1663 első felére Nádasdy Ferenc és Batthyány Kristóf személyes ellentéte és hatásköri konfliktusa már Bécsben is egyre növekvő feszültséget okozott. A nagy hatalmú országbíró és titkos tanácsos ugyanis – amellett hogy személyes okokból is haragudott Batthyányra⁴¹ – nehezen tűrte, hogy a nála mintegy másfél évtizeddel fiatalabb, karrierje kezdetén álló ifjú nagyúr végvidéki és kerületi főkapitányként egyes katonai kérdésekben parancsolhasson neki és familiárisainak. A konfliktus a török háború miatt ráadásul még inkább kezdett kiéleződni. A dunántúli országrész kerületi főkapitányi tisztét 1659 áprilisától betöltő⁴² Batthyáynak ugyanis nemesi felkelés esetén – utasítása és az ország törvényei értelmében⁴³ – a dunántúli vármegyék insurrekcióját magának kellett felügyelnie, a csapatokat megmustrálni, majd táborba vezetnie. Ez azt jelentette, hogy a főkapitány az országbíró és vasi főispán Nádasdy Ferenc bandériuma és Vas vármegyei kontingense felett is parancsnoki jogkörrel rendelkezhetett. Kivételt pusztán a nádor személyes jelenléte képezhetett, hiszen ő országos insurrekciók esetén – még az 1485. évi úgynevezett nádori cikkelyek értelmében – a távol maradó uralkodó után „az ország és az országlakosok általános és főkapitánya”-ként vezette a felkelő csapatokat.⁴⁴

A hatalmára és annak politikai-művészeti reprezentációjára igen sokat adó⁴⁵ országbíró Batthyány felsőbbiségét nem volt hajlandó elfogadni. Június közepén úgy tűnt, Nádasdynak a laxenburgi tanácskozáson – amelynek egyik vezetője (mint Vitnyédi írta: „ez mostani consiliumnak directora”⁴⁶) volt – Batthyány

40 A magyar nagyurakkal való tárgyalásokra és ellentéteikre részletesen *R. Várkonyi Á.*: Zrínyi szövetséglevele i. m. 105–113.; újabban: *Toma K.*: i. m. 143–144.

41 Nádasdy leánya, Krisztina és Batthyány eljegyzése az utóbbi csapodár természete miatt bomlott fel. *Toma K.*: i. m.

42 MOL P 1313, A herceg Batthyány család levéltára, A Batthyány család törzslevéltára, Memorabilia N° 1067. (ápr. 7.: utasítás) és ÖStA KA Bestallungen N° 1623. (ápr. 7.: Batthyány esküje tisztéről).

43 Miként ezt már apja, Batthyány I. Ádám 1633/37. évi utasítása is kimondta: „Quarto id etiam enitetur supremus capitaneus, ut subditos et comitatus huic officio subordinatos, ut sunt comitatus Jauriensis, Comaroniensis, Albensis, Wespriniensis, Zaladiensis, Mosoniensis, Somogiensis, Soproniensis et Castriferrei vigore constitutionum regni ad insurrectionem semper paratos prompteque armatos habeat, advertet tamen, ne citra necessitatem urgentem aut imminens grave periculum eosdem insurgere faciat.” ÖStA KA Hofkriegsrätliches Kanzleiarchiv IX. c. 9., ill. ld. főként az 1662. évi 7. törvénycikket: Magyar Törvénytár. 1657–1740. i. m. 232–233.

44 „Negyedszer: ha valamikor az ország megszorult helyzete sürgősen kívánná és szükséges volna, hogy az országlakosok annak szüksége és szorgos megvédése érdekében fölkeljenek, a nádornak kell az ő vállalt tiszténél fogva az ország és az országlakosok közönséges és főkapitányának [*az eredetiben: generalis et supremus capitaneus regni et regnicolarum*] lennie és azokat vezetni, mindazonáltal a királyi felség parancsához és határozatához képest.” Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvénycikkek. Szerk. Dr. Márkus Dezső. Bp. 1899. 398–399. 4. cikkely.

45 Legújabbban: *Toma K.*: i. m. és *Buzási Enikő*: A Köpenyes Madonna Árpásról: Jan Thomas Nádasdy Ferenc számára festett műve 1663-ból. (Meghatározás, datálás, attribúció). Művészettörténeti Értesítő 55(2005) 245–286.

46 *Fabó A.*: i. m. II. 77.: N° 296.

távollétét kihasználva sikerült elérnie, hogy a kerületi főkapitány jogkörét a június 7-én meghirdetett felkelést követően neki adják át, azaz ő mustrálhassa meg, majd vezethesse az összesereglő dunántúli csapatokat.⁴⁷ Csakhogy a fiatal Batthyány sem hagyta magát, és minden módon próbálta védelmezni hatáskörét, hiszen azt Nádasdy az ő előjogait durván megsértve igyekezett magának megszerezni. Esélyeit növelte, hogy az országbíró június vége felé ágyának esett. A főkapitány július 25-én Rohoncról kelt levelében így a Haditanácsnál joggal követelte a dunántúli megyék insurrekciója feletti parancsnokságot.⁴⁸ Ezt a hónap utolsó napján Bécsből biztosították is számára, nevezetesen a Felső-Magyarországról már útra kelt⁴⁹ nádor megérkezéséig. Hangsúlyozták azonban, hogy intézkedéseivel nem sértheti a mágnások és Nádasdy csapatainak érdekeit, aki persze az általa irányított Vas megyében mindent megtett a kerületi főkapitány tevékenységének nehezítésére,⁵⁰ sőt még a fiatal Esterházy Pált is megpróbálta ellene kijátszani. Betegségére hivatkozva ugyanis az országbíró (mint vasi főispán) maga helyett őt állította a vármegye csapatainak élére, amit viszont a vármegye Batthyány kerületi főkapitányi hatásköre megsértésének tartott.⁵¹ A helyzetet tovább nehezítette, hogy az országbírónak – a megérkezése esetén a felkelő hadak országos főkapitányává előlépő – Wesselényi nádorral való kapcsolata sem volt felhőtlen, hiszen Batthyányval való konfliktusa átvittem a kerületi főkapitányok felett álló palatinus katonai joghatóságát is érintette.

A komoly hatásköri vitából kiutat vagy a magyar nagyurak teljes kiegyezése, vagy a nádor országos főkapitányi hatáskörének – távollétében vagy akár azután is – másra történő átruházása jelenthetett, amelyet a palatinus beleegyezését követően az uralkodó erősíthetett meg. Sajnos nem tudjuk, hogy ez a megoldás kibeen merült fel elsőként. Az mégis bizonyosnak látszik, hogy a nádor katonai helyettesítésére Zrínyi neve – az insurrekcióról vallott rosszalló véleménye elle-

47 I. m. 76.: N° 296. és 78.: N° 297.

48 „ihme [ti. Batthyányinak] auch alß granitzobristen der commando über die insurrection desseits der Dohnau gebühre, so bitette er umb gehörige bevelch undt verordnung”. ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 325. fol. 311.

49 MOL E 199, Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma (= MKA). Archivum familiae Wesselényi, IV/2. t. fol. 54–55.

50 „sie [ti. a vármegyék] biß zu deß palatini ankhunfft von ihme, Batthiani dependiren sollen. Jedoch solle er gegen der magnatum und des Nadasdi völccker sich also erzaigen, daß sie nit ursach zu klagen.” ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 327. fol. 146.; ill. Vas vármegye ellenállására: Uo. Exp. Bd. 325. fol. 319. és *Dominkovits P.*: i. m. 196.

51 Nádasdy „postquam ipsemet in persona sua propter adversam valetudinem suam una cum incolis comitatus praemissae insurrectioni generali se sistere nequiret, autoritatem eandem illustrissimo domino comiti Paulo Eszterhási etc. attribuisset et loco sui eundem dominum comitem denominasset”, ill. erre a vármegye válasza: „Accessit ad hoc, quod ex parte illustrissimi domini comitis Christophori de Bottyan, veluti harum partium Cisdanubianarum supremi generalis capitanei improbatum fuit eundem dominum comitem Paulum Esterhazi, cum nec supremus comes hujus comitatus existat, neque supremus generalis harum partium, contra autoritatem ejusdem domini supremi generalis insurrectionem generalem promulgari facere non posse, ex eoque neque comitatum eidem obtemperare debere.” Vas Megyei Levéltár (= VML) Vas vármegye levéltára, Közgyűlési jegyzőkönyv 1632–1687, p. 501. és p. 502.

nére is – hamar szóba jött, többek között a befolyásos Lippay érsek javaslatára, aki őt a hadak vezetésére a köszvényel küszködő és emiatt gyakran hordszékbe kényszerülő nádornál sokkal alkalmasabbnak tartotta.⁵² Bár a bécsi hadvezetésnek sok választása nem is nagyon lett volna. A dunáninnen kerületi generális, egyúttal Érsekújvár főkapitánya (1644–1663), Forgách Ádám a Budán tartózkodó, majd utóbb éppen a bányavidéki végek központja ellen induló oszmán hadak miatt nem jöhetett számításba. De a pozsonyi kapitány, Pálffy Miklós sem örvendett nagy népszerűségnek, Zichy István egykori győri főkapitány-helyettes (1646–1655), ekkor a Magyar Kamara elnöke (1655–1670), már felhagyott a katonáskodással, a hadi tapasztalatokban járatlan Esterházy Pál pedig csupán két esztendővel volt fiatalabb Batthyány Kristófnál. Zrínyinek így nem sok vetélytársa maradt, július közepe táján meg is kezdődtek vele az egyeztetések.⁵³ Vele szemben egy „önjelölt” mégis hamar akadt. A betegségéből gyorsan talpra álló Nádasdy országbíró augusztus eleje táján Wesselényi megérkezéséig kész volt a nádor katonai feladatainak ellátására.⁵⁴ Ez biztosíthatta volna ugyanis számára az egyetlen lehetőséget, hogy Batthyány felettese és ezzel a dunántúli hadszervezés irányítója lehessen. Egy ideig azonban – legalábbis a Bécsben szolgáló nápolyi követ szerint – Wesselényi is vonakodott lemondani országos főkapitányi jogköréről,⁵⁵ de végül Lippay érsek bírhatta jobb belátásra.

A hadviselésben járatlan, nagy műveltségű országbíró remek bécsi kapcsolatai ellenére is hiába próbálkozott. A törökellenes hadviselésben és a hadtudományokban jártas, valamint több katonai sikerrel büszkélkedő horvát–szlávón bánnal szemben, aki ráadásul nála korábban, már 1660 óta titkos tanácsos is volt,⁵⁶ komoly esélye nem lehetett. Az augusztus 7-ei párkányi vereséget követő végveszély közepette mind a Haditanácsnak, mind a magyar politikai elit vezetőinek, különösen az ország irányításában meghatározó szerepet játszó Lippay érseknek, de még Wesselényi nádornak is egyre inkább az lett az érdeke, hogy az ország védelmét és az inszurrekciót egyaránt nehezítő hatásköri és személyes konfliktusoknak véget vessenek. Zrínyi ellen pedig Nádasdy sem emelhetett számottevő kifogásokat. Így szeptember elejére – feltételezhetően elsősorban Lippay érsek és Wenzel Eusebius von Lobkowitz Haditanács-elnök (1649–1665) előbb pozsonyi, majd udvarbeli, végül a magyar főméltóságok kőszegi együttes győzködését követően – az országbíró nehezen, de meghátrált, és hajlandó volt a megbékélésre. Miként ezt Várkonyi Ágnes már több mint két évtizede bizonyította, ennek eredménye Wesselényi, Nádasdy és Zrínyi megállapodása, azaz a si-

52 Széchy K.: i. m. V. 32–33.

53 Zrínyi M.: Összes művei i. m. 757.: N° 356.; Fabó A.: i. m. II. 103–104.: N° 326.

54 „dem palatino zu disponirn, daß ihme, Nadast in dessen abwesenhait des palatini officium zu suppliren aufgetragen worden, sovil nemblich die insurrection antrifft, und solches denen gspannschaften zu intimirn”. ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 325. fol. 323.; vö. még: Fabó A.: i. m. II. 99–100.: N° 323.

55 Óváry Lipót: A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. III. Bp. 1901. 202.: N° 1257. és 203.: N° 1265.

56 Pálffy G.: i. m. 53.

keres törökellenes védekezés érdekében létrehozott, bár csupán ideiglenes politikai kiegyezés lett, amelyet valószínűleg szeptember 8-án Kőszegen kötöttek.⁵⁷

Zrínyivel a nádort helyettesítő országos főkapitányi tisztségről időközben a tárgyalások hosszasan folytak. A horvát–szlavón bán ennek fejében rendkívüli politikai ügyességgel július közepétől mind az udvar, mind a Haditanács felé felteteleket szabott. Testvére, Péter helyettesíthesse távolléte alatt báni tiszteben, Zrínyi-Újvár kapjon jobb ellátást, legyen a táborban megfelelő kísérete, élelem- és fegyverellátása stb. Legfigyelemreméltóbb kérése mégis az volt, hogy a dunántúli táborba a horvát és a szlavón végvárakból, valamint a Belső-ausztriai Haditanács felügyelete alatt álló és ez időben Radkersburg vidékén állomásozó német reguláris csapatokból katonaságot vihessen.⁵⁸ Ennek okát a nemesi felkelésről vallott, már idézett lesújtó véleményével magyarázhatjuk.⁵⁹ E kérését – mivel a Haditanács az inszurrekció hatékonyságáról hasonlóan vélekedett – augusztus vége felé azzal a kikötéssel hagyták jóvá, hogy segítségükkel az Érsekújvárt augusztus 16-tól ostromló oszmánok megzavarására vagy akár onnan történő elvonásukra Esztergom vagy Buda ellen mielőbb diverziót indítson.⁶⁰ Ez az adat azért is külön figyelmet érdemel, mert ettől kezdve Zrínyi és a Haditanács között egy törökellenes diverziós akció terve egészen a téli hadjárat megindításáig folyamatosan napirenden maradt.

De Zrínyi – úgy tűnik – még azzal is megpróbálkozott, hogy Raimundo Montecuccoli tábornagy és győri főkapitány Duna mellett gyülekező osztrák–német csapatai felett is parancsnoki jogkört szerezzen.⁶¹ Rögtön szükséges hozzátennünk: ezt teljesen sikertelenül tette – miként a 16. század első felétől Magyarországon szolgáló királyi, majd császári–királyi főhadparancsnokoknak (*Oberstfeldhauptmann, Armeekommendant*) sem voltak alárendelve sohasem az ország nádorai, hiszen ez a rendi előjogok súlyos megsértését jelentette volna; ugyanúgy a helytartók és a nádorok sem tudtak szinte egyetlen esetben sem a császári–királyi hadak vezetői fölé emelkedni.⁶² A nádor katonai kérdésekben ugyanakkor az uralkodó és az őt e területen helyettesítő Haditanács alárendeltségében állt, ami a bécsi hadvezetésnek különleges előnyt biztosított, hogy a magyar király nevében a nádorhoz intézett rendeletekkel a főhadparancsnokok

57 R. Várkonyi Á.: Zrínyi szövetséglevele i. m. 115–121.

58 Zrínyi M.: Összes művei i. m. 757.: N° 356. és Fabó A.: i. m. II. 121–122.: N° 338.

59 Ezt Vitnyédi is megerősíti: „mert az vármegye hadához nem igen bízhatik Nagyságod”. *Fabó A.*: i. m. II. 121.: N° 338.

60 Zrínyi „solle sehen denen vor Neuheußl ligenden Türckhen eine diversion zumachen, zu welchem ende die I. Ö. teutsche und gräniczvölckher an ihne gewißen werden”. ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 327. fol. 171.

61 *Fabó A.*: i. m. II. 121.: N° 338.

62 Minderre: *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer néhány alapkérdése a XVI. század első felében. In: Hagyomány és korszerűség a XVI–XVII. században. Szerk. Petercsák Tivadar. Eger, 1997. (Studia Agriensia 17.) 59–74. és *Iványi Emma*: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713). Bp. 1991. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 10.) 102–124.

érdekeit részesítse előnyben. Azaz Zrínyi „fővezérsége” – Klaniczay Tibor állításával ellentétben – még annak ellenére sem nevezhető „példátlan esetnek a Habsburg-Magyarország történetében”, hogy bizonyos délvidéki végvári, valamint német és horvát csapatok felett is sikerült ideiglenes parancsnoki jogkört szereznie.

Zrínyi kinevezéséről az előzetes döntés, amelyhez a nádoron kívül az uralkodó beleegyezése is kellett, az augusztus 26-át megelőző napokban született meg – mint bizalmasa, Vitnyédi írta: „Nagyságodat megimádták generalissimus-sággal.”⁶³ Ezt a magyar indigenátussal is rendelkező titkos tanácsos, Hans Rottal előbb augusztus 19. táján Pozsonyban, majd szeptember első napjaiban Sopronban igyekezett elfogadtatni Wesselényi nádorral, illetve leginkább a továbbra is civakodó Nádasdyval és Batthyányval. Közvetítése sikerrel járt, hiszen a Haditanácsban Rottal szeptember 4-én Sopronból kelt levelére 6-án már a következő választ adták: „Jóváhagyatik, hogy Zrínyi gróf az összegyűlő csapatok felett a parancsnokságot elláthassa.”⁶⁴ A magyar főméltóságok részéről ehhez a végső garanciát szeptember 8-án a kőszegi kiegészítés adta meg, amikor a vonakodó⁶⁵ Zrínyit végleg rávették az inszurrekció vezetésére. Érsekújvár hetek óta folyó ostroma közepette az egyre súlyosbodó helyzetben a német csapatok mellett már csupán benne bízhattak. Hangsúlyozni szükséges azonban, hogy a tisztség nem a Magyarországon összegyűlő összes császári-királyi csapatok, de még csak nem is az összes magyar(országi) csapatok, hanem csupán a dunántúli központi táborba összeseregülő magyar csapatok főkapitányságát jelentette, amelyet Zrínyi a nádor országos főkapitányi hatáskörével láthatott el.

Ezt több dolog igazolja. Egyrészt Vitnyédi szeptember 9-én egyértelműen arról tett jelentést, hogy „bán uram ő Nagysága leszen, aki palatinus uram ő nagysága után, mintha maga jelen volna, mindeneknek fog parancsolni, ő Nagysága után a Dunán innét [*Batthyány*] Christof úr, a Dunán túl pedig Pálffy Miklós”. E napon ugyanakkor maga hívta fel ura figyelmét, hogy „az generalissimus-ságrúl egy patenst vegyen Nagyságod, az melyben legyen Nagyságodnak teljes plenipotentiája szintén olyan authoritással, mint az palatinus, az kit repraesentál Nagyságod”.⁶⁶ De szeptember 10-én maga a Haditanács is arról tudatta Wesselényi nádort, hogy jóváhagyták a kőszegi konferencia végzését, miszerint „Zrínyi gróf a Dunán inneni és túli magyar csapatok feletti irányítással rendelkezhet”.⁶⁷ Sőt egy szeptember 12-ei bécsi híreket továbbító röplap is „a magyar és horvát

63 *Fabó A.*: i. m. II. 113.: N° 332.

64 „wirdt approbirt, daz der Graff Zrin den commando über die zusambziehende völccker führen solle”. ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 327. fol. 185.

65 *Fabó A.*: i. m. II. 118–119.: N° 336–337.

66 A két idézet: I. m. II. 123.: N° 339. és 122.: N° 338.

67 „Approbatur der in conferenz gemachte schluß, daß der Graff Zrin die direction über die Hungarische völccker diß- und jenbeits der Donau haben solle.” ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 327. fol. 189–190.

felkelő csapatok főkapitányának” nevezte hősünket.⁶⁸ Tisztebe végül Zrínyi – mint látni fogjuk – bécsi eskütételét követően a vati táborban lépett, miként Esterházy Pál emlékiratában többé-kevésbé helyesen jelezte: őt „ő szent császári és királyi felsége, a nádor és más előkelő urak ugyanott a magyar seregek főgenerálisának nyilvánítottak”.⁶⁹ Sőt Zrínyi – hallgatván hívére, Vitnyédi Istvánra – új tisztségéhez gyűrűspecsétjénél nagyobb, báni pecsétjéhez képest pedig feliratában új címével kiegészülő középspecsétet is csináltatott. Ez szeptember folyamán el is készült, hiszen Zrínyi október 16-án már ez alatt intézte nevezetes parancsát a győri alispánhoz.⁷⁰

Összegezve megállapíthatjuk: Zrínyit tévedés az 1663. őszi események kapcsán „Magyarország katonai főparancsnokának” vagy „a magyarországi csapatok főparancsnokának” nevezni (hiszen ez jelentős félreértésekre adott ez ideig okot), de nem célszerű „az összes magyar csapatok főparancsnokának” sem titulálni, hiszen a felső-magyarországi csapatok teljességgel, a dunáninneniek pedig nagyjából sohasem kerültek fennhatósága alá. Ő ténylegesen a *dunántúli megyékből a vati táborba összesereglett felkelő magyar csapatok országos főkapitánya volt, mely tiszteét a nádort helyettesítve látta el*, azaz röviden a nádor katonai jogkörével a *Dunántúlon eljáró országos főkapitány* (latinul *supremus et generalis capitaneus, supremus generalis/dux* korabeli latinos magyarsággal *generalissimus*, azaz magyarul *fő generális*⁷¹) volt. Ezt és nem többet kell tehát értenünk az általa használt *totius Nationis Hungaricae dux* titulus alatt. Mindezt Zrínyi – mondhatnánk – meg is indokolta számunkra a *Tábori kis tracta* című munkájában, amiddőn kifejtette, hogy egy hadsereg számára „mindenek előtte szükséges egy jó fő, a’ fő generál, kit igazán magyarul hadnagynak [*latinul dux*] kell híni”.⁷²

Végül mindezekkel kapcsolatban még egy hibás koncepciót szükséges korrigálnunk. Bár a legújabb összefoglaló is úgy véli, hogy I. Lipót 1664 januárjában „Zrínyitől elvette a fővezéri tisztséget”,⁷³ Toma Katalin alapos vizsgálata bizonyította, hogy tiszteének viselése a nemesi felkelés novemberi szétesését követően elsősorban Nádasdy országbíró és Wesselényi nádor újabb, különleges

68 „General über die Ungarischen und Crabatischen Aufbot-Völcker”. Országos Széchényi Könyvtár (= OSZK) Röplapgyűjtemény (= Röpl.) 631. Köszönöm G. Etényi Nóra önzetlen segítségét, aki a témára vonatkozó röplapokat saját gyűjtéséből másolatban rendelkezésemre bocsátotta.

69 Esterházy P.: i. m. 131.

70 A papírfelzetes pecsét hosszú felirata sajnos nagyrészt olvashatatlan, annak utolsó szavai talán mégis Zrínyi országos főkapitányi tisztere utalnak: „[SUPREM]VS ET GENERALIS [CAPITANEUS]”. Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Győri Levéltára, Győr; Győr vármegye levéltára (= GyVmL), Közgyűlési iratok, 1663. okt. 16. Köszönöm Jászberényi Ferencnek, a levéltár munkatársának, hogy a pecsét digitális fényképmásolatát számomra elkészítette. Vitnyédi pecsétjavaslat: *Fabó A.*: i. m. II. 124.: N° 340.

71 Az utóbbi tisztségelnevezés éppen a vati táborozás kapcsán: „fő generalis commenda horváth bán uram”. MOL P 125, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Esterházy Pál nádor, N° 9819.

72 *Zrínyi Miklós*: Prózai munkái. Sajtó alá rend., jegyz. Kulcsár Péter. Bp. 2004. (Zrínyi Miklós összes művei) 229.

73 R. *Várkonyi Á.*: Európai játéktér i. m. 610.

megegyezésének köszönhetően ért 1663 decemberében véget. Az ország két első rendi méltósága ugyanis ekkor Teplicén arról jutott egyezsége, hogy ezt követően a Mura mentén, azaz a meglehetősen távol tartózkodó Zrínyi tisztét a dunántúli hadak irányításában a nádor országos főkapitányi (*supremus capitaneus*) jogkörével Nádasdy láthassa el.⁷⁴

A mustra időpontja: 1663. szeptember 17.

A vati hadimustra összehívását szeptember 4-én Sopronból – mivel tisztében való megerősítésére Bécsben ekkor még nem kerülhetett sor – a dunántúli bandériumok és megyei csapatok számára nem Zrínyi, hanem a katonai feladatait még teljességgel ellátó Wesselényi nádor hirdette meg. Noha az országos insurrekcióról szóló uralkodói parancslevélben megjelölt június 27-én még egyetlen vármegye sem mustrálta meg csapatait, július és augusztus folyamán különböző helyeken (például Sopronszécsény, Répcelak, Árpás és Marcaltó mellett) a vármegyei kapitányok és – Nádasdy minden próbálkozása ellenére – Batthyány Kristóf kerületi főkapitány irányításával lassacskán gyülekeztek a csapatok.⁷⁵ Esterházy Pál idézett emlékiratában azonban rosszul emlékezett. A több vármegye levéltárában fennmaradt, csupán egy-egy szavában eltérő nádori parancslevél gyönyörű magyarsággal nem szeptember 8-ra, hanem 12-re hívta táborba, majd mustrára a felkelő csapatokat: „Végső veszedelemben forgó hazánknak szüksége úgy kívánván, magunknak erre az kegyelmetek földére kellett fordulnunk, s ide convocálván az Dunán innét levő méltóságos urakat s az nemes vármegyék becsületes követ atyafiait is, kikkel hazánknak conservatiójáról s Érsekújvárnak, országunk egyik szép bástyájának segítség-adásáruul consultálkodván egyenlő értelemű tanácsosnak és igen szükségesnek ítéltük, hogy az pogány ellenség kegyelmeteket is úgy minden oltalom és készület nélkül, mint az Dunán túlsó félt el ne borítsa, nagyobb része már csaknem az hazának tűzben lévén, kegyelmetek personaliter mentül jobb szerrel és számosabban insurgáljon, és eleink dicsegetes szép példáját követvén pro die 12. praesentis Vadhoz [minden példányban d-vel], Vas vármegyében, táborba szálljon, az hun kegyelmeteket magunk akarunk megmustrálni és rendbe venni s azontul az haza szolgálatjára applicálni.”⁷⁶ Ugyanezt erősítik meg a Haditanács ez évi nyilvántartókönyvei is,

⁷⁴ Toma K.: i. m. 146–152.

⁷⁵ Az idézett vármegyei és haditanácsi levéltári fondok mellett az irodalomból ld. még: Ráth Károly: Az 1663-ik évi Győr megyei nemesi felkelésről (Insurrectio). Győri Közlöny 1857. 11., 14–15. és 19–20.; Fabó A.: i. m. II. passim; Perjés G.: Zrínyi és az 1663–64-es nagy török háború i. m. 49–51. és Esterházy P.: i. m. 122., 321–322.: N° 1–3.

⁷⁶ GyVmL Közgyűlési iratok, 1663. szept. 4., Sopron. Érdekes, hogy két kiadása ellenére sem vette ez ideig figyelembe a kutatás: Ráth K.: Gróf Wesselényi Ferenc nádor i. m. 45–46.: N° III. és Lengyel Alfréd: Győr megyéhez küldött soproni keltezésű missilis levelek (XVII. század). Soproni Szemle 14(1960) 274–277., itt: 275.; ill. ugyanez Sopron vármegyéhez: SVmL Közgyűlési iratok, 1663. szept. 4., Sopron.

melyek szerint a rendi főméltóságok szeptember eleji egyeztetésén kijelölt 12-ei időpontot Bécsben azonnal jóváhagyták.⁷⁷

Mindebből rögtön következik, hogy szeptember 12. előtt a hadiszemlére nem kerülhetett sor, Esterházy Pál emlékiratát pedig a jövőben gondosabb forráskritikával kell kezelnünk. A szeptember 8–9-re keltezett datálások, valamint a nádor által külön tartott mustra koncepciója tehát nem állja meg a helyét. De ha nem ismernénk a táborba hívó nádori parancsot, akkor is biztosan állíthatnánk, hogy a seregszemle e napokban semmiképpen sem mehetett végbe, hiszen 9-én a főméltóságok nagy része még Kőszegen tartózkodott; innen pedig nehezen juthattak el úgy a Marcal partjára, hogy még aznap a mustrát is lebonyolítsák. Bécsben ráadásul ugyanezen a napon már az a hír járta, hogy Zrínyi a hét dunántúli vármegye számára a hadiszemle napját 13-ra Vatra jelölte ki.⁷⁸ Ide azonban sem a nádor, sem az új országos főkapitány még e napon sem érkezett meg. Wesselényi szeptember 13-án ugyanis Nádasdy Ferenc sárvári várából („ex arce Sárvár”) intézett levelet Győr vármegyéhez, amelyben – a további gyülekezés elrendelése mellett – arról tudatta a vármegyét, hogy „Zrenij [Zrínyi] uramat őkegyelmét minden órában várjuk, elérkezvén őkegyelme, valamit országunk javára s megmaradására jobbnak találunk lenni, sietséggel hírévé adjuk kegyelmeteknek”.⁷⁹

Zrínyi Kőszegről valóban nem a vati táborba, hanem Bécsbe indult. Új tisztebe lépéséhez a nádori megbízatás mellett ugyanis az uralkodótól át kellett vennie a hivatalos megerősítést és a Vitnyédi által szorgalmazott pátenst, majd meg kellett beszélnie a törökellenes védekezés és az említett diverzió terveit az ez időben csapataival Pozsony előterében, az oroszári híd közelében állomásozó⁸⁰ Montecuccoli tábornaggal. Az utóbbi találkozót az időpontját a Haditanács eredetileg szeptember 11. délelőttjére Bruck an der Leithára jelölte ki, azt azonban hamarosan 12-re a Duna-parti Oroszvárra halasztották.⁸¹ Végül ezt a terminust is tovább kellett tolni, hiszen Zrínyi az uralkodói megerősítést követően a felkelő csapatok feletti országos főkapitányságáról hűségesküjét csak 11-én vagy 12-én tette le a császárvárosban. Majd az utóbbi napon Hannibal Gonzagával, az Udvari Haditanács – feleségének (Csáky Borbálának) köszönhetően magyar kapcsolatokkal rendelkező – alelnökével és egyúttal a bécsi helyőrség parancsnokával együtt indult Montecuccoli táborába.⁸² A főtisztek, akikhez időközben

77 „Approbatur der in conferenz gemachte schluß, daß den 12 diß die zusammenkhunfft der insurrection bey Wath beschehen.” ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 327. fol. 189–190. és uo. Exp. Bd. 125. fol. 345.

78 „proponit comes banus generalis lustrae 13 huius in Vat septem comitatum”. ÖStA KA Alte Feldakten (= AFA) 1663/9/45. Egy szept. 12-én Bécsben kelt híradás viszont előbb szept. 13-ra, utóbb pedig már 14-ére prognosztizálta „Watt”-nál a mustrát. OSzK Röpl. 631.

79 GyVmL Közgyűlési iratok, 1663. szept. 13., Sárvár.

80 ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 327. fol. 185.

81 Uo. fol. 188., fol. 189. és fol. 192.

82 OSzK Röpl. 631. és App. H. 883. Az uralkodói megerősítésről Vitnyédi szept. 16-án tudósított: „ő fölsége urunkat confirmálta”. *Fabó A.*: i. m. II. 125.: N° 342.

Pálffy Miklós és Hans Rottal is csatlakozott, végül szeptember 13. és 15. között egyeztettek Érsekújvár felmentése, a német és magyar csapatok együttműködése, valamint a portyázó törökök elleni védekezés lehetőségeiről.⁸³ A felkelő magyar hadak országos főkapitánya csak ezután indult a vati táborba. Ez összességében azt jelenti, hogy az eredetileg szeptember 12-re tervezett seregszemlét a 13-án még Sárváron időző nádornak tovább kellett halasztania. Így a mustra szeptember 12. és 14. között sem mehetett végbe.

E napokban Batthyány Kristóf kerületi főkapitány irányítása alatt a vármegei csapatok és a főúri kontingensek folyamatosan érkeztek a Marcal partjára. A nádor és az országbíró végül szeptember 14-én vagy 15-én vonulhattak át kíséretükkel Sárvárról Vatra. Az utóbbi napot valószínűsíti, hogy a közeli Pápán tartózkodó Esterházy János győri vicegenerális (1655–1688) jelentése szerint a nádor szeptember 15-én „nyolcezer katonával Vat falunál vert tábort”.⁸⁴ Mustrára ekkor mégsem került sor, bár az nem zárható ki, hogy az örömkönyvekig meghatott nádor tiszteletére a csapatok – mint Esterházy Pál írja – felsorakoztak. Másnap, szeptember 16-án az oroszvári tárgyalásokról végül megérkezett Zrínyi Miklós is, akivel a nagyurak ezen a napon kimerítő megbeszéléseket folytattak, meghatározva a felkelő csapatok szervezetét és a velük kapcsolatos teendőket. Az Esterházy Pál emlékiratában említett „másnap reggel” alatt tehát szeptember 16. vasárnap reggelét kell értenünk. A seregszemlét az ünnepnapon mégsem tartották meg. Ez a nap a főméltóságok tárgyalásaival telt.⁸⁵

Ezek eredményeként a nagyurak – miként Wesselényi nádor e napon Montecuccolinak beszámolt – elsőként úgy döntöttek, hogy „itt a magyar táborban holnap reggel történjék meg a katonák kiválogatása [*latinul: selectio militum*], azaz, hogy a jókat különítsék el az alábbvalóktól”.⁸⁶ E határozat alatt – a korszak

83 A különböző napokra vonatkozó adatok: szept. 13.: OSzK App. H. 883., szept. 14. (Rottal és Pálffy): Universitätsbibliothek, München; Hist. 4015/7.; szept. 15.: *Galeazzo Gualdo Priorato: Historia di Leopoldo Cesare*. II. Vienna, 1670. 248–249. (itt Vat „Wat vicino a’ Odemburg”-ként szerepel); *Széchy K.*: i. m. V. 41.; vö. még: *Óváry L.*: i. m. 203.: N° 1265. és *G. Etényi N.*: Német hírek i. m. 351.

84 „Heri dominus excellentissimus palatinus cum octo millibus militum ad pagum Vath castra metatus est.” ÖStA KA AFA 1663/9/63. (1663. szept. 16., Pápa).

85 Mindezeket Wesselényi nádornak Montecuccolihoz a vati táborból 16-án írott, több példányban fennmaradt leveléből ismerjük, amely még a törökökhöz is eljutott, hiszen azt Érsekújvár védői egy elesett török főtiszt („Békó pasa”) zsebében találtak meg (*Esterházy P.*: i. m. 132. és 477.: 123. jegyzet.). Zrínyi megérkezésére: „Hic in castris Hungaricis ad Vath positus praesente etiam excellentissimo domino comite Bano, qui hodierna die [*szept. 16.*] huc appulit.” MOL P 287, Forgách család gácsi ágának iratai, Jelzetes iratok Fasc. CC. (40. cs.) Konv. 1670–1740. fol. 5. és fol. 6. (két példány), ill. Egyházmegyei Levéltár, Győr, Győri Káptalan Hiteleshelyi Levéltára, Okmánytár Lad. 14. Fasc. 42. N° 1946. 1663. szept. 16. vö. még: „Palatinus 16 Septembris 1663. gemachte disposition mit dem Graven Zrin wegen der insurrections völkher.” ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 325. fol. 354.

86 „Et imprimis quidem, ut hic in istis castris Hungaricis crastina die mane [*szept. 17.*] fiat selectio militum, id est, ut boni separentur ab inferioribus.”

mustráinak és Zrínyi műveinek ismeretében is⁸⁷ – biztosan a katonaság hadiszemléjét kell értenünk. Az ezzel kapcsolatos esetleges kételyeket teljesen eloszlatják az eseményen jelen lévő, Esterházy János győri vicegenerális szeptember 19-én, már ismét Pápáról Montecuccolihoz intézett sorai: „Tegnap [18-án] a Vatnál lévő táborból Pápára jöttem. Nagyméltóságok e hónap 16-án kelt levelét megkaptam. Már korábban [tudniillik 16-án kelt, idézett levelében] értesítettem Nagyméltóságokat mind az itt, mind a vati táborban lévő magyar katonák számáról. Hogy mit kell cselekednünk, arról Őfelségétől határozatot várunk. Egy nappal korábban [17-én] a nagyméltóságú nádor úr az országbíró úrral Bécsbe indult fel,⁸⁸ nagyméltóságú gróf Zrínyi Miklós úr pedig – miután megmustrálta a katonákat [perlustratis militibus] – ugyanazon a napon Horvátországba ment, ahonnan bizonyos katonaságot kíván magával hozni.”⁸⁹ Mindezek ismeretében bizonyítottan véljük, hogy az eddigi elképzelésekkel ellentétben a vati hadimustra 1663. szeptember 17-én, hétfő reggel, a nádor katonai hatáskörével eljáró országos főkapitány, Zrínyi Miklós vezetésével zajlott le.

Bár a Vatnál összesereglett csapatok 1663. szeptember–októberi tevékenységének értékelésére jelen írásban nincs lehetőség, a megmustrált hadak számáról, szervezetéről és irányításáról mindenképpen szólnunk szükséges. Mivel az említett német reguláris katonaságért és horvát–szlavón végvidéki csapatokért hazaindult Zrínyi visszatérése csak október legelejére volt várható, a községi megállapodásnak megfelelően helyettesévé (vicegerens, vicemarsallus) Batthyány Kristófot választották, aki így az országbíró minden ellenállása dacára formálisan Nádasdy csapatainak felettese lett. Hogy ez valójában mégse történjék meg, azt a nagyurak ügyesen megoldották. Az ekkor létrehozott három lovaskontingens (mondhatnánk ezred, korabeli latinsággal és magyarsággal egyaránt *brigada/brigáda*) kapitányai Esterházy Pál, Draskovics Miklós és Batthyány Pál lettek.⁹⁰ Nádasdy bandériumát és Vas vármegye lovasait azonban nem Batthyány

87 Szegő Pál: Végváraink szervezete a török betelepedésétől a tizenöt éves háború kezdetéig (1541–1593). Bp. 1911. 279–280.; ill. Zrínyi-szótár. Zrínyi Miklós életművének magyar szókészlete. Szerk. Beke József. Bp. 2004. 626.

88 Vö. „Az Dunán innét való földet megmustráltuk, vélekedésünk fölött sok ezer ember gyült össze. Bán uramat tettük előttök járóvá palatinus uram akarattjából is. Horvátországból is jön német őkegyelmével.” MOL E 185, MKA Archivum familiae Nádasdy, Nádasdy Ferenc levele Bálintffy Jánoshoz Kassára. 1663. szept. 26., Bécs.

89 „Heri ex castris ad Vath positus veni Papam. 16 praesentis datas Vestrae Excellentiae literas recepi; iam autem informaveram Vestram Excellentiam de numero tum hic, tum in castris ad Vath existentium militum Hungarorum. Quid operari debeamus, expectatur resolutio a Sua Majestate. Pridie domino excellentissimo palatino cum domino iudice curiae Viennam ascendente, excellentissimus dominus Nicolaus Comes a Zereni perlustratis militibus eadem die Croatiae versus perexit [!], educturus inde aliquam militiam penes se”. ÖStA KA AFA 1663/9/79.

90 Minderre ld. Wesselényi már idézett levelét Montecuccolihoz szept. 16-áról: „constituimus pro uno supremo vigiliarum praefecto illustrissimum dominum comitem Paulum Eszterhazij, qui habebit curam unius brigadae, pro alterius brigadae cura illustrissimum dominum comitem Nicolaum Draskovith, pro tertia vero brigadae illustrissimum dominum comitem Paulum Bottijanij”, ill. Esterházy P.: i. m. 131. és egy egykorú kimutatás a tábori „vezérkarról”: MOL P 125, N° 9819.

Kristóf és Pál első brigádjába, hanem Draskovics Miklós ezredébe rendelték. Őt az országbíró könnyen elfogadhatta, hiszen vejéről volt szó.⁹¹ Esterházyt tábori főstrázsamesterré is megválasztották,⁹² a „főhadibíró” pedig Lipics Márton, Zala vármegye egykori gyakorlott alispánja (1648–1662) és Zrínyi bizalmasa,⁹³ a „főszekérmester” Dömölky András, a Batthyányak lovashadnagya,⁹⁴ az úgynevezett „nyargaló kapitányok” pedig Csányi Bernát körmendi kapitány és Balog Gáspár lettek.⁹⁵

Egy a főstrázsamester levéltárában fennmaradt kimutatásnak köszönhetően ugyanakkor megállapíthatjuk – a kerek számai miatt – feltételezhetően még éppen a mustrára váró hadak becsült létszámát.⁹⁶ Eszerint a szeptember 16-án Vátnál összesereglett lovas- és gyalogoscsapatokat a három lovas brigáda mellett két gyalogosezredbe osztották (1. táblázat):

1. táblázat

A vati hadimustrára összegyűlt magyar sereg összetétele (1663. szeptember 16.)

Lovasság	
<i>1. brigáda: Batthyány Pál vezetése alatt</i>	
Batthyány Kristóf főgenerális-helyettes	1000
Batthyány Pál	450
Végvári katonák a Kanizsával szembeni végházakból	400
Összesen	1850
<i>2. brigáda: Esterházy Pál vezetése alatt</i>	
Esterházy Pál főstrázsamester	450
„Horvátországi had”	755
Széchenyi György győri püspök	50
Sennyey István veszprémi püspök	70
Széchy Péter	75
Lippay János	200
Kéry Ferenc	40

91 Draskovics az országbíró leányát, Nádasdy Krisztinát 1661. szept. 4-én Pozsonyban vette feleségül. *Toma K.*: i. m. 41.

92 Így és nem vezérőrnagyként fordítandó az emlékiratában és Wesselényi nádor Montecuccolihoz írott levelében is említett *generalis vigiliarum praefectus* tisztségnév. Ezt megerősíti az Esterházy Pál levéltárában fennmaradt két egykorú, magyar nyelvű feljegyzés is: „generál strázsamester”, ill. „fő istrázsamester”. MOL P 125, N° 9819. és N° 9820.

93 Zala megye archontológiája 1138–2000. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 2000. (Zalai Gyűjtemény 50.) 443.

94 MOL P 1322, A herceg Batthyány család levéltára, A Batthyány cs. körmendi központi igazgatósága, A földesúri familiára, ill. az uradalmi alkalmazottakra vonatkozó iratok N° 1360.

95 Csányira: uo. N° 1349. (1662) A tábori tisztségviselők jegyzéke: MOL P 125, N° 9819.

96 Uo. N° 9820. Egy-egy adatát 1663 őszére datálva idézte: *Czigány I.*: A magyarországi katonaság i. m. 17. és *Uő*: Reform vagy kudarc? i. m. 93.

Erdődy [György?] ⁹⁷	100
Összesen	1740
<i>3. brigáda Draskovics Miklós vezetése alatt</i>	
Nádasdy Ferenc	450
Végvári katonák a győri főkapitányság végházaiból	400
Sopron vármegye	200
Vas vármegye	160
Moson vármegye	85
Győr vármegye	100
Komárom vármegye	59
Veszprém vármegye ⁹⁸	100
Esterházy Ferenc	100
Összesen	1654
A lovasság összesen	5244
Gyalogság	
<i>4. brigáda</i>	
Végvári katonák a győri főkapitányság végházaiból	800
Esterházy Pál	400
Batthyány Kristóf	150
Végvári katonák a Kanizsával szembeni végházakból	75
Nádasdy Ferenc	250
Összesen	1675
<i>5. brigáda</i>	
„Az több urak gyalogi”	500
A vármegyék által kiállított gyalogosok	1000
Összesen	1500
A gyalogság összesen	3175
Mindösszesen a lovasság és a gyalogság	8419

Esterházy kimutatása szerint ugyanakkor a táborban még mintegy 2000 német katonával is számoltak („német 2000”),⁹⁹ de valószínű, hogy esetükben csupán a Zrínyivel majdan érkező délvidéki zsoldosokról volt szó. Noha a fenti létszámjegyzék összeállítását követően is befuthatott még néhány száz katona, a magyar felkelő csapatok és a hozzájuk csatlakozott végváriak száma összességében 8500 fő körül mozoghatott; a Belső-Ausztriából várt németekkel együtt pedig mintegy 10 500 katonával számoltak. A *Mars Hungaricus* állítása tehát – úgy

97 A következő sorban álló Vitnyédi István neve mellett nem szerepel számadat. Ekkor ő valóban nem volt a táborban, hiszen betegsége miatt Sopronban tartózkodott. *Fabó A.*: i. m. II. 124–125.: N° 341.

98 Zala és Pozsony vármegye neve mellett nem szerepelt létszámadat.

99 MOL P 125, N° 9820.

tűnik – alig túloz, amikor tízezer magyart említ, vagy Esterházy emlékiratában egy későbbi (október eleji) létszámadatot vetített vissza a hadiszemle idejére. Bár az sem zárható ki, hogy a későbbi nádor a győri vicegenerális Pápán állomásozó (bizonytalan számú) katonaságát is hozzászámolta a magyar csapatokhoz. *Zrínyi szeptember 17-én tehát mintegy 8500 magyar katonát mustrált meg Vat mellett.* A korabeli röplapokban tőle várt hús-, harminc- vagy ötvenezer katona inkább az egyre jobban aggódó közvélemény felfokozott várakozásáról, mint a valóságról tanúskodott. Azt azonban, hogy e katonáknak a költő és hadvezér nevezetes *Áfiuma* szavaival magyarázta volna meg, „miért és hogyan kell harcolniuk”, Kovács Sándor Ivánhoz hasonlóan elképzelhetetlennek tartjuk. Mit szólnak volna ugyanis a felkelő hadak, ha bő másfél órán keresztül ókori szerzők eredeti latin idézeteivel telítődött és a nemesi inszurrekcióra korántsem jellemző, szigorú katonai fegyelmet szorgalmazó, sőt az állandó hadviselés előnyeit részletesen ecsetelő beszédet kellett volna végighallgatniuk?¹⁰⁰

A főkapitány gyors távozása után beosztottjainak a csapatok ellátását és fegyelmét nem volt könnyű biztosítani. Erre utal, hogy helyettese, Batthyány Kristóf – már bizonyosan a mustrát követően, de még szeptember 17-én – oltalomlevél kiadására kényszerült a közeli Nagydömölk (ma Celldömölk része) lakói számára.¹⁰¹ A főkapitányuk visszaérkezésére váró felkelő csapatok fegyelmének nehézségeiről szeptember 20-ról és 27-ről két tábori hadiszéki ítélettel is tanúskodik.¹⁰² Bár az összegyűlt katonák száma nem volt csekély, harcértékük tényleges voltáról és használhatóságukról a végső szót majd az 1663–1664. évi nemesi felkelés részletes bemutatásának kell kimondania. Önmagában azonban az a tény, hogy a korszak legkiválóbb magyar hadtudósa és e csapatok ideiglenes országos főkapitánya nem bízott bennük – amiről bécsi követe révén hamarosan János Fülöp mainzi érsek is értesült¹⁰³ –, és inkább végvári és reguláris csapatokat kívánt a törökök ellen bevetni, valójában jól jelezte: a hadügyi fejlődés útját nem a nemesi inszurrekció, hanem az állandó hadsereg jelenti. Mire azonban Zrínyi október 4-én reguláris, végvári és saját csapataival újra Vat mezejére ért,¹⁰⁴ Érsekújvár már bő egy hete az oszmánok kezén volt. Így ezt követően már csupán a továbbra is erőteljesen portyázó török–tatár csapatok elleni védekezésre volt többé-kevésbé sikeres lehetősége. A Haditanácscsal és Montecuccolival megtárgyalt diverzió így a következő esztendőre maradt.

100 Vö. *Perjés Géza*: Zrínyi Miklós, a hadtudományi író. In: Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Bp. 1976. 7–45., ill. *Tóth Gyula*: Bevezetés a Török Áfiumhoz. In: Zrínyi Miklós hadtudományi munkái i. m. 299–310. és *Perjés G.*: Zrínyi Miklós i. m. 288–297.

101 MOL P 1286, Jankovich család levéltára, Jankovich IV. Miklós által gyűjtött iratok, 1. t. fol. 167.

102 MOL P 125, N° 11 365. és *Pálffy Géza*: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Győr, 1995. 263.

103 „Herr Graff Niclas Zerini ist mit consens der Ungarn ihnen zum general vorgestellt, wiewohl er denen selbst nit trauet.” ÖStA HHStA MEA RTA Tom. VIII. fol. 113–114. Wildreich von Waldendorf levele János Fülöp mainzi érsekhez, választófejedelemhez. 1663. szept. 16., Bécs.

104 ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 325. fol. 380.

A seregszemle helyszíne: egy elfeledett tábor- és mustrahely Vas megyében

Mindezek után már csupán Kovács Sándor Iván 1993. évi kérdése vár megválaszolásra, nevezetesen a mustra helyszínéül „melyik Vat mellett kell voksolnunk”? Bár a korabeli források többnyire csak egyszerűen *Vat/Vath/ Watt*-ról beszélnek, a kérdés mégis eldönthető. A Vas és Veszprém megyét egymástól elválasztó, mocsaras Marcal folyó két partján a késő középkortól kezdve két Vat nevű falu feküdt. Noha a 17. század közepéig a források mindkét Vatot egyértelműen Veszprém megyéhez tartozónak mondják,¹⁰⁵ az 1650-es évektől – a Veszprém vármegye alispánságát (1641–1652) a vasival (1656–1663) felváltó Batthyány-familiáris, Káldy Péternek köszönhetően – a bal parton fekvő Vat már mindig Vas megyeiként (a kemenesaljai járásban) szerepel! Hosszú ideig Felső- vagy Nagyvatnak, a 17. század második felében pedig már Belsővatnak is hívták, eltelésben jobb parti (Veszprém megyebeli) szomszédjával, amelyet eleinte Alsó- és Kisvatként vagy egykori templomáról gyakran Egyházasvatként, Vas megyéből szemlélve pedig egyre sűrűbben (elsőként 1651-ben¹⁰⁶) Külsővatként emlegették. Külön figyelemreméltó, hogy a Vas megyei Vatot Káldy 1650-ben épített kastélyáról hamarosan már Kastélyosvatnak is nevezték,¹⁰⁷ melynek emlékét mind a mai napig őrzi a helybeliek által használt *Kastilkert* kifejezés.¹⁰⁸ Egyéb-
ként az sem kizárt, hogy Káldy kastélyát már eredetileg is a Veszprém megyei Felső- vagy Nagyvat nyugati határában, de már Vas megye területén emelte, majd a rezidencia elkészültével a mellette fekvő falut is úgymond „átvitte” új al-

105 1549: „utraque Wath” Veszprém megyében. Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II. Szerk., bev. Maksay Ferenc. Bp. 1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 16.) 925.; 1598-ban Vas vm. házősszeírásában nem szerepelnek: *Dávid Zoltán*: Az 1598. évi házősszeírás. Bp. 2001.; 1620: *Dominkovits P.*: i. m. 203–204.; 1626: „Feölseő et also Vatth, aliter Nagi Vatth et Egihazas Vatth” mind Veszprém megyében. MOL P 1865, Szarvaskendi és óvári Sibrik család levéltára, Rokon és idegen családok, Káldy család (= P 1865), 1. t. 1626. máj. 9. előtt; 1627: *Gecsenyi Lajos*: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyveinek regesztái. III. 1627–1637. Győr, 2004. 12.: 45. reg.; 1635–1636: MOL E 158, MKA Conscriptioes portarum, 50. köt. fol. 541.; 1638–1639: uo. fol. 547.; 1641: VML Vasvári Káptalan Hiteleshelyi Levéltára, Statutoriae, Káldy, 1641. júl. 3. (Az adatot Dominkovits Péternek ezúton is köszönöm.); 1647–1648: MOL E 158, MKA Conscriptioes portarum 50. köt. fol. 550. még mindig Veszprém megyében; vö. még: *Pákay Zsolt*: Veszprém vármegye története a török hódoltság korában a rovásadó összeírás alapján (1531–1696). Veszprém, 1942. (Veszprém vármegyei füzetek 7.) 155.

106 MOL P 1865, 1. t. 1651. jan. 24.

107 Ezen elnevezésekre számos példa: MOL P 1865, 1. t. passim; és MOL P 600, Szarvaskendi és óvári Sibrik család levéltára, Családi iratok, 149. t. passim, vö. még: *Koppány T.*: i. m. 166–169. és *Dominkovits P.*: i. m. 204–205. 1662. júl. 14-én Lipót királytól Káldy Vatra („possessio Vath in comitatu Castriferrei”) még vásártartási engedélyt is kapott. MOL A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri Regii, vol. 10, pp. 837–838.

108 Vas megye földrajzi nevei. Szerk. Balogh Lajos–Végh József. Szombathely, 1982. 308–310.: N° 110.

ispánsága megyéjébe. Noha Külsővaton is volt egy kisebb, de ez időben már jelentéktelen udvarház, mindezek eleve arra sarkallnak bennünket, hogy a Vas megyei Vat határába helyezzük Zrínyi hadimustráját.

A kérdést Wesselényi nádor szeptember 4-én Sopronban kelt parancslevele egyértelműen eldönti. Miként fent idéztük, ez minden példányán „Vadhoz, Vas vármegyében” hívta táborba a felkelő csapatokat. Mivel pedig Vas és Veszprém megye határa e területen napjainkig már változatlan maradt, itt egyértelműen a Vas megyei Vatról, azaz a mai Mersevát részét alkotó egykori Felső-, Nagy-, Belső- vagy Kastélyosvatról van szó. Ugyanezt erősíti meg az Esterházy Pál emlékiratában említett *castellum Watt* is, ahol Káldy Péter részben szállást adhatott a táborbeli főméltóságoknak.¹⁰⁹ A legfőbb bizonyítékot mégis az adja számunkra, ha tudjuk, hogy a Vas megyei Vat és a tőle délnyugatra mintegy négy kilométernyire fekvő Dömölk (egykor Kis- és Nagy-, vagy Egyházas- és Nemesdömölk, ma Celldömölk) közötti mezők a 16–19. században Vas vármegye, sőt több ízben a dunántúli kerületi főkapitányság felkelő kontingenseinek vagy az itt átvonuló különféle csapatoknak voltak bevett tábor- és mustrahelyei – miként erről a 2. táblázat adatai tájékoztatnak.¹¹⁰

109 A vati táborozás idején, szept. 28-án Káldy egyik levele innen kelt („Költ Vatthon”), amelyben a hódoltsági és taksás nemesek felkeléséről rendelkezett. MOL P 1314, A herceg Batthyány család levéltára, A Batthyány család törzslévél-tára, Missiles N° 23 704.

110 Helyhiány miatt minden forrást nem említhetünk: 1593: *Házi Jenő*: XVI. századi magyar nyelvű levelek Sopron sz. kir. város levéltárából. Sopron, 1928. 199–200.: N° 177.; 1605: *Nagy László*: A Bocskai-szabadságharc katonai története. Bp. 1961. 280.; 1627: „coram illustrissimo domino comite Paulo de Nadasd habita est generalis et personalis lustratio dominorum magnatum et nobilium comitatus Castriferrei”. MOL P 123, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Esterházy Miklós nádor, II/g. t. (3. cs.) fol. 108–133. (Vas vm.) és fol. 134–150. (Sopron és Veszprém vm. mustrajegyzékei); 1664: *Esterházy P.*: i. m. 251., 325.: N° 12. és *Tusor Péter*: Egyház és közélet a XVII. századi Magyarországon. Zombori Lippay György levelei királyságbeli főurakhoz. Szakdolgozat, ELTE BTK. II. Bp. 1994. 296. (Köszönöm Tusor Péternek, hogy munkáját rendelkezésemre bocsátotta.); 1683: *Thaly Kálmán*: Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből.) I. Történelmi Tár 1887. 102–128., itt: 116–117.: N° 19–20., 120.: N° 24., 121.: N° 26., 126.: N° 31., ill. II. Történelmi Tár 1887. 293–318., itt: 293–294.: N° 37–38., 299.: N° 45.; 1704: *Bánkúti Imre*: Veszprém megye a Rákóczi-szabadságharcban. Sajtó alá rend., szerk. Hudi József. Veszprém, 2005. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 18.) 42.; ill. *Thaly Kálmán*: Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. I. (1704–1705.) Bp. 1875. (Archivum Rákócziánium [= AR] I. Had- és belügy IV.) 110.: N° 46.; 1707: *Úó*: Pótlékok s betűrendes név- és tárgymutató II. Rákóczi Ferenc levéltára első osztály I–IX. kötetéhez. Bp. 1889. (AR I/X.) 31–32.: N° 9.; 1708: *Úó*: Gróf Eszterházy Antal kuruc generális tábori könyve. 1706–1709. Bp. 1901. 751. és 768.; 1709: i. m. 369–372.: N° 202–203.; ill. *Úó*: Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s róla szóló más emlékezetre méltó iratok. 1685–1716. Bp. 1883. (AR I/IX.) 734.: N° 552.; *Úó*: Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. III. (1708–1711.) Bp. 1878. (AR I/VI.) 368.: N° 81.; 1809: *R. Kiss István*: Az utolsó nemesi felkelés. Bp. 1909. 119. és *Kovács Jenő*: Adatok Belső- és Külsővat, valamint Merse községek településtörténetéhez. In: Tanulmányok Külsővat történetéből i. m. 207–240., itt: 225–226.

2. táblázat

Táborozások és mustrák Vat mellett a 16–19. században

Időpont	Esemény	A hely eredeti megnevezése
1593. október 10–11.	táborozás és 11-én Sopron és Vas vm. felkelt hadainak mustrája, Batthyány Ferenc, Zrínyi György és Nádasdy Ferenc részvételével	<i>Watton az Marczall mellett</i>
1605. május 22. táján	Némethy Gergely, Bocskai István dunántúli főkapitánya hajdúinak táborozása	<i>Vat</i>
1627. augusztus 30.	Vas, Sopron és Veszprém vm. felkelt hadainak mustrája Nádasdy Pál dunántúli kerületi főkapitány jelenlétében	<i>in campo possessionis Watt nuncupatae</i>
1664. május vége–június	a dunántúli felkelő hadak táborozása és mustrája Nádasdy Ferenc, a nádor katonai hatáskörével bíró országos főkapitány parancsára	<i>Nadasdiana castra ad Vat existentia</i>
1683. június 5–25.	az apját, Batthyány Kristófot kerületi főkapitányi tisztében helyettesítő Batthyány II. Ádám vezetésével mintegy 1000 főnyi dunántúli (Vas, Veszprém stb. vármegyei) felkelő katonaság táborozása	<i>ex castris ad Vat positis, in castris ad Vat positis</i>
1704. június 13–26.	Forgách Simon, Károlyi Sándor és Esterházy Antal kuruc generálisok tábora és találkozója	<i>ex castris ad Vat positis</i>
1704. szeptember eleje	a császári csapatok táborozása Vatnál	<i>Sárvártúl Vathoz szállott vala az német tábor</i>
1707. március	Sohonnyay Ferenc főstrázsamester kuruc hadainak táborozása és elsáncolása	<i>Vatthnál, Vatthi Commendáns</i>
1708. augusztus közepe	Kisfaludy György brigadéros hadainak táborozása	<i>Dömök és Vatt között lévő rétek</i>
1709. július, illetve október	Esterházy Antal generális hadainak táborozása	<i>in castris ad Dömök positis, illetve Vatnál</i>
1809. június	sáncokat emelnek a nemesi felkelő csapatok a vati átkelő védelmére Belsővattól északra Homorúd szigetén	<i>Merse és Vathi helységek között [...] sánczolások</i>

Mindezek alapján úgy véljük, kétségtávol kijelenthető: *Zrínyi Miklós nevezetes hadimustrája a Marcal folyó bal partján, a Vas megyei Vattól és Káldy Péter 1650-ben épített (Esterházy Pál által említett) kastélyától, azaz a mai Mersevát mellett nyugatra-délnyugatra húzódó mezőkön, a kor ismert, de napjainkra már elfeledett táborhelyén került sor.* Végül, de korántsem utolsósorban: ezt erősítik meg a terület földrajzi viszonyai is. Az első katonai felmérés (1782–1785) vonatkozó

szelvénye ugyanis Külsővat mellett többnyire nagyobb erdőséget, Belsővat és Nemesdömölk között viszont éppen olyan nagy mezőket ábrázol, amelyek a táborozásra kiválóan alkalmasak voltak.¹¹¹

Összegzés

Bár a veszprémi születésű szerző számára nem okoz örömet, hogy Veszprém megye szegényebb lett egy Zrínyi-emplékhellyel (noha a jövőben Mersevát és Külsővat együtt is méltón ünnepelhetné az eseményt), az talán mégis fontosabb, hogy a Zrínyi-kutatás – reményeink szerint – gazdagabb lett a költő és hadvezér legmagasabb tisztségének értelmezésével és életpályája egyik fontos eseményének rekonstruálásával. Az eddigi, egymásnak ellentmondó kutatásokat korrigálva megállapíthatjuk: Zrínyi Miklós 1663. szeptember 17. reggelén a Vas megyei Vat (egykor Felső-, Nagy-, Belső- vagy Kastélyosvat, ma Mersevát) melletti mezőkön, a korszak egyik bevett tábor- és mustrahelyén, a nádor katonai hatáskörét a Dunántúlon ellátó országos főkapitányként (latinul *supremus et generalis capitaneus*, *supremus generalis/dux* vagy *generalissimus*, magyarul *fő generális*) a dunántúli főurak és vármegyék felkelő, valamint a végházakból kirendelt magyar végvári katonák összesen mintegy 8500 fős hadát mustrálta meg. Tévedés tehát őt „Magyarország katonai főparancsnokának”, de még „az összes magyar csapatok főparancsnokának” is nevezni.

A sors azonban a 17. század kiemelkedő magyar hadtudósával és egyik legjobb hadvezérével meglehetősen igazságtalanul bánt. Török frontvidéki sikerei mellett mindenekelőtt Nádasdy Ferenc országbíró és Batthyány Kristóf dunántúli kerületi főkapitány személyes és katonai hatásköri konfliktusa, valamint Wesselényi nádor betegsége 1663 őszén olyan tisztségbe juttatta, amelyre ugyan büszke lehetett, de amelytől sok sikert maga sem várt, de nem is nagyon várhatott. A fokozatosan elavuló nemesi inszurrekciót a vati seregszemle után egy olyan horvát–magyar nagyúrnak kellett vezetnie, aki arról már összehívását megelőzően is negatívan vélekedett, és aki a korban egyedülálló magyar nyelvű hadtudományi munkáiban az állandó hadviselés, a szigorú katonai fegyelem, a szervezett utánpótlás stb., azaz éppen a regularitás elvei mellett foglalt határozott állást.¹¹² A vati hadimustra „legfőbb nyertese” így az a Káldy Péter lehetett, aki nemrég épült családi rezidenciáján, Marcal-parti kastélyában az ország első három méltóságát (a nádort, az országbírókat és a horvát–szlavón bánt) fogadhatta, amivel kevés magyar köznemes büszkélkedhetett.

111 Az első katonai felmérés. A Magyar Királyság teljes területe 965 nagy felbontású színes térképszelvényen 1782–1785. DVD-ROM. Bp. 2004.

112 Erre mindenekelőtt ld. *Perjés Géza*: A „metódizmus” és a Zrínyi–Motecuccoli vita. In: *Uő*: Seregszemle. Hadtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok. Bp. 1999. 149–188., különösen: 180–184.; ill. újabban: *Czigány I.*: Reform vagy kudarc? i. m.

Mindezek és a Magyar Királyság katonai berendezkedésének ismeretében az sem véletlen, hogy Zrínyi hatásköri és egyéb vitái ellenére mindvégig állandó összeköttetésben állt a Habsburg Monarchia hadügyeinek irányításáért felelős Udvari Haditanáccsal, sőt a törökellenes diverziós hadjárat tervét 1663 augusztusában a bécsi hadvezetéssel együtt dolgozták ki. Bár 1663 őszén ennek megvalósítására már nem kerülhetett sor, a nevezetes téli hadjárat Zrínyi, a Haditanács által melléje rendelt birodalmi hadak¹¹³ és a bécsi katonai vezetés együttműködésének eredményeként ért el sikert. Történetírásunk azon gyakori állítása tehát, hogy az eszéki expedíció az uralkodó és a Haditanács engedélye nélkül zajlott, nem több egyszerű mítosznál. E példa és a vati hadimustra ez ideig rejtélyek sorával övezett históriája is jól bizonyítja, az 1663–1664. évi nemesi felkelés és törökellenes hadakozás története megérett a levéltári forrásokra építő, teljes körű feldolgozásra.

GÉZA PÁLFFY

AN UNSETTLED PROBLEM OF ZRÍNYI-RESEARCH: MIKLÓS ZRÍNYI'S INSPECTION OF ARMS AT VAT, VAS COUNTY, 17 SEPTEMBER 1663

This study, based on the sources of archives in Hungary and Vienna, examines one of the most important periods in the life of Miklós Zrínyi (1620–1664). By reconstructing the circumstances of the inspection of arms (*lustratio*) in the Transdanubian camp of the Hungarian nobility's insurrectionary armies, it analyses in the form of a case study Zrínyi's role in the general insurrection of the nobility (*generalis seu personalis insurrectio*) in 1663 and in the defence efforts against the Ottomans. Thus far the related literature has come up with five different ideas concerning the date of the inspection, three ideas concerning its location, and about half a dozen ideas concerning Zrínyi's office in the autumn of 1663. Revising the contradictory standpoints, the author proposes the following:

The inspection or roll-call in question was held in the morning of 17 September 1663 (Monday) on the left bank of the River Marcal, on the fields nearby Vat (Mersevát), Vas County, a location which between 1593 and 1809, the date of the last insurrection of the nobility, was an established camping ground in Transdanubia. On this occasion, in the presence of Palatine (*palatinus*) Ferenc Wesselényi and several Hungarian aristocrats, Zrínyi inspected an army of about 8500 heads overall, comprising the *banderia* of Transdanubian landlords, county troops and Hungarian soldiers from the border fortresses. However, contrary to previous ideas, he did this not as "Commander-in-Chief of Hungary" (that is, as Raimundo Montecuccoli's superior),

113 A Haditanács válasza Zrínyi nov. 19-ei levelére „wegen seines glücklichen progress wider die Türckhen und Tartarn, mit erinderung, daz dem Grafen von Hochenloe und dem Spickh befohlen worden, ihme mit ihren völkchern zuassistiern”. ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 327. fol. 283–284. és fol. 290. (dec. 4.); vö. még az 1664. évi események eddigi legalaposabb feldolgozása: *Georg Wagner: Das Türkenjahr 1664. Eine europäische Bewährung. Raimund Montecuccoli, die Schlacht von St. Gotthard-Mogersdorf und der Friede von Eisenburg (Vasvár). Eisenstadt, 1964. (Burgenländische Forschungen 48.)*

not even as “Commander-in-Chief of all Hungarian troops”. He was, in reality, invested with the military authority of the Palatine, Captain-General (*authoritate palatini supremus et generalis capitaneus in partibus Transdanubianis*) commanding the insurrectionary troops of Transdanubia. This office he attained primarily as a result of a personal and authoritorial conflict between two Transdanubian aristocrats, Ferenc Nádasdy, Chief Justice (*iudex curiae*), and Kristóf Batthyány, district captain-general of Transdanubia (*partium regni Hungariae Transdanubianarum supremus capitaneus*), and of Palatine Wesselényi’s illness. Fate, however, treated this outstanding 17th century Hungarian military theorist rather unjustly. After the roll-call, the Hungarian–Croatian aristocrat was to lead an outdated insurrection of the nobility, of which he held a negative opinion even before it had been summoned and which he constantly scourged in his military theoretical works written in Hungarian, unique in the era. Finally the study calls attention to the fact that Zrínyi was one of those leading aristocrats and privy councillors (*geheimer Rat*) of the Habsburg Monarchy who attempted to promote the monarchy’s and their country’s, and even their own personal, interests at the same time. Contrary to previous research in Hungary, the author is of the opinion that this multi-faceted attempt was a realistic political alternative in the early modern age.